

»ZA POL KRANJSKE KLOBASE PRODAM VSE NJEGOVE POEZIJE S TALENTOM VRED« Kulturni problem kranjske klobase

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Članek prek besedil iz slovenskega časopisja in druge periodike iz obdobja med svetovnima vojnama sooči dve na videz precej nezdružljivi stvari, a obe zelo pomembni v narodnem prepoznavanju in razlikovanju: kranjsko klobaso in visoko kulturo. Do kranjske klobase se na eni strani kaže odklonilen odnos časopisnega diskurza, ki se večinoma posveča visoki kulturi, na drugi pa stoji spekter različnih besedil, ki temu vzvišenemu odnosu tako ali drugače in bolj ali manj reflektirano nasprotujejo. Mešanje visoke kulture in kranjskih klobas je mogoče in dobro sprejeto predvsem v polju komičnega in satiričnega, med zidovi elitizma visoke kulture pa izzove vihanje nosov, zgražanje in prezir.

Ključne besede: kranjska klobasa, kultura, nacionalna kultura, visoka kultura, popularna kultura, časopisje

Abstract: Based on an analysis of texts from Slovene newspapers and other print media from the period between WWI and WWII, the article discusses two seemingly quite incompatible factors, although both very important for the national identification and differentiation: the Carniolan sausage, the so-called *kranjska klobasa*, and high culture. There is the predominantly negative discourse found in newspapers that focus mainly on high culture, and on the other side an entire spectrum of texts which in some way, and with varied degree of deliberation, oppose this contemptuous attitude. While the mixing of high culture and the Carniolan sausage is conceivable and well-accepted mainly in the field of comicality and satire it provokes nothing but disdainful looks, disgust, and scorn among the elitist stronghold of high culture.

Key words: Carniolan sausage, culture, national culture, high culture, popular culture, newspapers

Zakaj, kako kulturni problem kranjske klobase? Kulturni problem kranjske klobase med drugim meri na odmevno knjigo Josipa Vidmarja *Kulturni problem slovenstva* iz prve Jugoslavije, v kateri lahko preberemo tudi takšne vele-misli: »Prešernov pojav nas opredeljuje kot narod izrazito umetniško-kulturne misije, kar je popolnoma v skladu z misijo majhnih narodov« (1932: 118).¹ To so besede literarnega in gledališkega kritika, dramaturga, prevajalca, esejista – skratka kulturnika, ki odmevajo in se ponavljajo tudi v šolskih klopeh, v uradni kulturni politiki, na proslavah in kulturnih dogodkih in še kje, kjer imajo visoka kultura oziroma Kultura² in kulturniki glavno besedo.³

A vendarle nekulturniki, »narod«, voljan kranjske klobase, ne razmišlja nujno tako: »Kaj bi rekel Stanko, ako bi mu dejal, da mi je ljubša 'Blaznikova pratika' nego vse njegove poezije, da za pol kranjske klobase prodam vse njegove pesmi s talentom vred!« (Kurent 1919).

Na eni strani imamo torej poezijo, literaturo – to *crème de la crème* slovenske Kulture – in drugo narodno »umetniško-kulturno misijo«, torej izrazito neuporabno dejavnost, polno zaposleno s stilom, na drugi strani pa kranjske klobase – predmet neposrednega fizičnega uživanja in užitka, nujno in funkcionalno reč.

A vendarle zadeva le ni tako preprosta, kot se zdi iz zgornjih vrstic. Kranjska klobasa je eden od najbolj trdoživih in zgoščenih slovenskih narodnih simbolov – je, hoteli ali ne, *crème de la crème* slovenske kulture.⁴ Od prve znane omembe v slovenskem časopisju leta 1849 pa do današnjih dni je pokazala stabilnost, neprekinjenost in trdnost, ki jo pri drugih (materialnih) objektih, označenih s slo-

1 Več o odmevnosti te knjige glej npr. Vodopivec (2006).

2 Lahko bi rekli, da imamo na eni strani funkcionalno, nujno in na drugi strani stilistično, poljubno stvar oziroma dejavnost – to zadnjo navadno razumemo kot »kulturo«. Na skrajnem koncu tega kontinuuma stilističnih dejavnosti stoji Kultura, s katero mislimo na umetnost in jo kot dejavnost ločimo – torej gre za izrazito neuporabne dejavnosti, ki se posebej nanašajo na stil (glej Eno v Tome 2002: 123).

3 Več o tej umetniško-kulturni misiji obravnavanega malega naroda glej tudi Rupel 1986; Tome 2002; Velikonja 2002. Sicer pa so zagledanost Slovencev v kulturo opazili tudi »zunanji« opazovalci. Louis Adamič v delu *Vrnitev v rodni kraj* (1962: 33), v katerem opisuje svoj prvi desetmesečni obisk domovine po 16 letih (1932–1933), zapiše: »Malo po malo mi je postalo jasno, kar sem nedoločno vedel že kot deček, da je poleg kmetijstva najvažnejša slovenska industrija kultura.«

4 Vsak narod, kot pravi Orvar Löfgren (1991: 104), naj ne bi imel le skupnega jezika, preteklosti in usode, temveč tudi narodno ljudsko kulturo, narodni značaj, vrednote, okus, pokrajino, galerijo narodnih mitov in herojev, zbirko simbolov. K temu narodnemu premoženju, ki je bilo proizvedeno predvsem v 19. stoletju in dovršeno v 20. stoletju, moramo v slovenskem primeru nedvomno dodati tudi kranjsko klobaso (glej Mlekuž 2015).

* Jernej Mlekuž, dr. interkulturnih študijev, znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; mlekuz@zrc-sazu.si.

venstvom, bržkone ne bi našli.⁵ Vihra kot najpogostejši, najdominantnejši, najbolj nasiten (»kulinarični«, če ne že vsesplošni) označevalec za slovenstvo in za vse mogoče v slovenstvo namakane reči.⁶ Kranjska klobasa je torej *slovenska kultura par excellence* – je prav tako kot umetniško-kulturna misija ključna stvar v narodnem razlikovanju in prepoznavanju. Brez kranjske klobase so Slovenci le nerazpoznavna in nepovezana množica zelje-, krompirje-, hm, burek-jedcev.⁷ Dobro je znano, da ljudje porabijo veliko časa, sredstev in energije pri negovanju svojih kulturnih izbir – Slovenci in kranjska klobasa so za to odličen primer (glej Mlekuž 2013; 2014a; 2014b; 2015). A vendarle, tudi narodna kultura – ta pojem, ki bi se ga bilo zaradi širine in izmuzljivosti bolje izogniti (o zagatah in kompleksnosti tega pojma glej npr. Löfgren 1989; Niedermüller 1989; Velikonja 2002; Vogrinc 2003) – ni homogena, neproblematična, za vse narodne pripadnike enako užitna reč. Drugače servirano, narodna kultura ni brez kulturnih izbir. Torej – kranjska klobasa ali umetniško-kulturna misija?

A kje, komu in kdaj je postavljena ta nenavadna kulturna izbira? Besedilo sloni na žanrsko kot tudi drugače zelo raznolikih časopisnih besedilih (večina jih je iz *Jutra*, *Slovenca* in *Slovenskega naroda*, treh »velikih« dnevnikov medvojnega obdobja), spisanih s peresi večinoma anonimnih piscev,⁸ ki so se v obdobju med svetovnima vojnama tako ali drugače »dotikali« visoke kulture in kranjskih klobas.⁹ A zakaj ne bi te časovne izbire zastavili manj rigidno?

5 Študij, ki bi potrjevale zgornjo hipotezo, ni. Gre za subjektivno ocenno po branju številnega časopisnega in drugega gradiva iz omenjenega obdobja.

6 Prvo znana omemba kranjske klobase v slovenskem časopisju (z že jasno nakazano narodotvorno vlogo) sega v leto 1849 (Mlekuž 2013: 33; 2015: 26–26), torej v čas, ko so pisci *Novic kmetijskih, rokodelskih in narodnih reči* bralcem pojasnjevali razliko med besedama narodno in nerodno (Jezernik 2013: 28–29). Ideja naroda je bila namreč sredi 19. stoletja za večino slovanskih prebivalcev Kranjske, Koroške, Štajerke in Primorske novost, nerazumljiva in tuja (gl. Cvirm 1994; Vodopivec 2006: 46–50, 55; Kosi 2013: 22, 260–61; Jezernik 2013: 28).

7 Mimogrede, bureka se v Sloveniji poje mnogo več kot kranjskih klobas. Analiza t. i. nacionalnih jedilnikov namreč pogosto pokaže, da so ti precej oddaljeni od dejanskih prehranjevalnih praks ljudi (glej Ashley idr. 2004: 76–78). Seznam študij, ki odkrivajo, na kakšne načine hrana opredeljuje in vzpostavlja skupnosti in jih ločuje od drugih, je predolg in tudi preveč zapleten, da bi ga lahko postregli na tem mestu. To vprašanje je med drugim begalo tudi številne družbene in kulturne teoretike, na primer Thoirsteina Veblena, Georgea Simmla, Mary Douglas, Pierra Bourdieuja in še številne druge, ki so o njem razglabljali v svojih »klasičnih« delih.

8 Kadar pisci niso anonimni, je to v besedilu posebej navedeno.

9 Besedilo je del širšega zanimanja o madežih kranjske klobase v slovenskem časopisju (med drugim tudi temeljnega projekta *Zamišljena materialna kultura. O širjenju nacionalizma v družbi materialne kulture* (J6–4234)), za katerega sem s pomočjo digitalne knjižnice Slovenije (dLib) zbral več kot 6000 predvsem časopisnih besedil, v katerih se od prve omembe leta 1849 pa do današnjih dni beseda

Politično-časovna razmejevanja so namreč z vidika kulturne zgodovine hrane in prehranjevanja pogosto arbitrarna, kot je mojstrsko pokazal Massimo Montanari (1998). Kulturna zgodovina hrane in prehranjevanja ter drugih s hrano povezanih praks ni, kot sem pokazal tudi na primeru kranjske klobase (Mlekuž 2015), dekla politične zgodovine. A vendarle, obravnavan čas ni le samosvoje, specifično (seveda tudi raznoliko) obdobje, ko se slovenska kulturna stvarnost znajde v povsem novih političnih, družbenih, gospodarskih in drugih koordinatah (glej npr. Vodopivec 2006), ampak je bržkone tudi semantično najbolj konservativno obdobje kranjske klobase (glej Mlekuž 2014b), kar nam lahko olajša izpeljavo tega eksperimenta.

Pred nami je torej nekakšno *eksperimentalno* početje – v epruveto stresemo dva zelo različna elementa in čakamo na reakcijo. (Eksplodizija ni izključena.) Kot nas uči strukturalizem, je pomen stvari odvisen od njihovih odnosov do drugih stvari. Pomen in vloga kranjske klobase sta torej odvisna tudi od njenega odnosa do poezije in druge narodne »umetniško-kulturne misije«. A vendarle, če sledimo Cliffordu Geertzu (1973: 5), imamo v primeru tega našega kulturnega eksperimenta ali petelinjega boja slovenske narodne kulture prej opraviti z *interpretativno* znanostjo, ki išče pomen, kot pa z eksperimentalno znanostjo, ki išče zakone.

Za kredo pa naj bodo Göbbelsove besede. A za razliko od nacističnega propagandnega ministra se mi ob besedi kultura ne bomo prijeli za pištolo – temveč za kranjsko klobaso. Kakšna je ta s kulturo prestreljena kranjska klobasa?

»Plezanje po kranjske klobase«

Kranjska klobasa seveda ni samo simbol, emblema, metafora, označevalec, ampak je, kot že rečeno, predvsem uporabna reč, namenjena neposrednemu uživanju in užitku. Še več, nemalokrat paradira kot »glavna točka« vseh mogočih vesellic, ljudskega, plebejskega rajanja in razposajenja, takšnega ali drugačnega »gašenja« – s tem je seveda tudi označevalec za vse našeto, saj kot pravi Roland Barthes (1990: 162), »brž ko imamo družbo, je sleherna raba spremenjena v znak te rabe.« »Gasilci so gasili in klicali na pomoč, pa tudi drugod so se v tem pogledu izkazali nad vse pričakovani. Sporedov menda ni treba navajati, glavna točka je pač pri takih prilikah razveseljivo dejstvo v tekoči obliki ali pa celo v znamenju kranjskih klobas« (Slovenski narod 1931). Bila je in je še vedno obvezna, častna gostja »prilika«, na katerih kraljujejo »nedeljanje skrbi«, »privabljanje solza veselja v oči«, »plezanje« in druge nevsakdanje reči:

Ne delajte si skrbi z vprašanjem: Kam v nedeljo, 14. avgusta? Na »Rožnodolski cvetlični vrt« na Strelišču pod Rožnikom! Plezanje po kranjske klobase,

kranjska klobasa pojavi v takšni ali drugačni besedni obliki. Obravnavano medvojno obdobje obsega približno tretjino vsega gradiva, torej okoli 2000 enot, od tega tudi veliko ponavljajočih se reklam.

Pet funtov težka kranjska klobasa in Valentinov ples (Glasilo K.S.K. jednote 1938)

srečolov, ples, strelisce, balinananje na dobitke, streljanje na dobitke, pečen prašiček in kozliček itd. – vse to nas bo zabavalo in menežarija bo vsakomur privabila solze veselja v oči. Začetek ob 16. (Jutro 1927a)

No, bila je »razveseljivo dejstvo« tudi bolj kulturno omikanih dogodkov, recimo Slovenskega večera v Pragi: »Prisrčno razpoloženje se je stopnjevalo med programom in pri plesu, ki je sledil po predstavi. Jako je ugajal tudi slovenski buffet, v katerega so prispevale naše dame slovenske posebnosti, tako potice, kranjske klobase in podobno« (Jutro 1934).

A četudi je ta »naša dama slovenske posebnosti« gostja bolj omikanih dogodkov, je še vedno banalna reč, namenjena neposrednemu vnosu v telo. Je torej nadvse uporabna stvar, pritiče ji fiziološka koristnost, služi »primarnim« človeškim potrebam.

Na eni strani torej trivialnost, materialnost, samoumevnost kranjske klobase in na drugi strani njena zazrtost v svet (narodnih) idealov, čaščenj, idej. Obdarjena je torej z ambivalentno naravo. Kot smo že navedli, je *narodna* in *nerodna* reč (glej Mlekuž 2015) – skratka kočljiva stvar, polna metafizičnih muh, ki pogosto ne ve, katera polovica

ji bolje diši – materialistična ali idealistična. Toda v tem modernem vseobsegajočem čiščenju kompleksnih, pomešanih, umazanih stvari na čiste dualistične kategorije, ji je bila na silo nataktnjena obleka materije, objekta, mrtve stvari, narave. Z visokim zidom je bila ločena od mišljenja in idej, ljudi, subjektov in kulture (glej Miller 1987; Latour 1993).

A vendarle je bil za odklonilen odnos do njene *banalne* narave, ki ga bomo spoznali v nadaljevanju, bržkone usodnejši zid, ki je nekdanje zelo prepletene kulturne tradicije razmejil na višjo in nižjo (množično, popularno, ljudsko) kulturo¹⁰ in ki bržkone korenini tudi v antičnih filozofskih teorijah, od katerih smo podedovali lestvico, ki ločuje visoke čute (vid in sluh) od nizkih (dotik, vonj, okus). Kranjska klobasa je torej povezana predvsem z nizkotnimi, mesenimi, fizičnimi čuti, predvsem seveda z okusom. Da izzovemo občutenja okusa, moramo stvari (na primer kranjsko klobaso) nositi v usta, jih žvečiti, pogoltniti. Z njimi torej vstopamo v kar najtesnejši odnos – se jih dotikamo, jih vsrkavamo, asimiliramo (glej Rigotti 2005: 8–9).¹¹

Ob tem je treba upoštevati tudi mesto klobase v prehranskih vrednostnih lestvicah. Kot piše Svetlana Slapšak (2016: 204), je zgodovina klobase razdeljena na dve nezdržljivi obdobji: na obdobje visoke antične kuhinje in na čas nizke kuhinje novejšega časa. »Nova klobasa je neolčljivo povezana z nižjimi sloji, z revnejšimi ljudmi – pri čemer to ne izraža le prezira, ampak tudi zavist: gre za njihovo čaščenje preprostih radosti, ki si jih lahko zmeraj privoščijo; kar ne velja za bogate in vplivne, ki jih večjejo toga družbena pravila« (Slapšak 2016: 204).

Klobasa je semantično opredeljena kot nekaj enostavnega in banalnega, povezana je s telesnim in »nizkim«. To pa vsaj za tiste, ki stremijo k »višji olik«, nima veliko ali nič opraviti z »nenehnim realiziranjem duha«. Zato je pogosto tudi »hiba«, kot lahko beremo v kritiki gledališke predstave:

¹⁰ Več o pojavu, razvoju in razlikah med temi pojmi oziroma dihotomijami glej Burke (1978); Tomc (2002) idr. Pred romantičnim odkritjem ljudstva – torej pred razmejitvijo na višjo in nižjo kulturo – je bila prisotna delitev na klasično tradicijo, ki so jo ohranjale in oblikovale šole, sholastična filozofija in teologija ter različna intelektualna gibanja, in na tradicijo pesmi, pripovedk, misterijev, karnevalov, balad idr. Vendar pa se te razlike na ravni zavesti niso prevajale na nižjo in višjo kulturo. Seveda so vladarji prezirali vladane, izobraženci zaničevali neuke itd., a vendarle so uživali na primer na festivalih ali v baladah, ker jih niso povezovali z ljudstvom. Zato so različne tradicije tudi vplivale ena na drugo in ta kulturni promet je potekal v obeh smereh: valček je bil tako izvorno kmečki ples, kmetje v Srednji Evropi so si sposojali prvine baročnega sloga, skladatelji, pesniki in pisatelji pa so prevzemali elemente nižjih plasti prebivalstva in obratno (Tomc 2002: 131).

¹¹ Hegel v *Estetiki* pravi, da medtem ko čutila vida in sluha vodijo čisto teoretski in filozofski proces, pa so organi za vonj in okus že podlaga za praktično razmerje s stvarmi, saj z njimi stopamo v neposredni stik. Še več, vonjamo lahko samo tisto, kar je v procesu samorazpadanja, okusimo pa šele, ko stvar uničimo (glej Rigotti 2005: 8–9).

Nepopolnost dramatične zgradbe je čutiti v tem, da se nam v prvem dejanju po vrsti nakopiči preveč novih momentov, tako da jim je poslušalec komaj kos, dočim poteka v ostalem dejanju v manjši živahnosti in napetosti. Nekoliko preveč je tudi poudarjena naša značilna slovenska hiba, kakor da bi ne bili prav nič rojeni za višjooliko: gospod graščak in njegova kranjska klobasa s cvičkom ter birt pod ženino copato naj bi raje izostala! (Slovenec 1937)

Kranjska klobasa je torej moteča za zagovornike elitne kulturne ustvarjalnosti in potrošnje. Razkol med visoko in popularno kulturo pomeni vzvišenost prve oziroma profiliranje tistega, kar naj bi bilo vsakdanjemu socialnemu izkustvu nedostopno (glej Tomc 2002). Kranjska klobasa pogosto stoji na drugi strani zidu visoke kulture, tega vzvišenega, bahavega, z visokimi zidovi obdanega vrta. Tako je lahko »višek kulture« le za »filistej(c)e« ali filistre – samozadovoljne, v mišljenju in dejanjih omejene ljudi, kot nam namiguje žanrsko in vsebinsko zelo dvoumen članek (najverjetneje predstavitev nekega filma ali ideja za film) o capinovem »uživanju cvetja iz vrtov dnevne kulture« v »neodvisnem dnevniku za slovenske delavce v Ameriki«, in sicer v rubriki 'Iz Jugoslavije':

Capin je nehote začel razmišljati o visoki kulturi Ljubljane, nekdanj in sedaj, zlasti, ko je še prelistal dnevno vest o operi. – Starim Ljubljančanom, onim filistejem, je bil višek kulture – kranjska klobasa, kislo zelje in ocvirki. Te kulturne »artikle« so pošteno prebavili. Sedanjim zlatoverižnim Ljubljančanom? ... Ljubljana ljubi opero. ... Zlatoverižniki pa ustanavljajo vesele kote ala »Moulin rouge« in »Chat noir«. (Enakopravnost 1921)

»Dolžnost« oziroma kulturna dolžnost je na primer »koncert« in ne kranjska klobasa, kot nas poučuje novica s »koncerta v proslavo materinskega dne«: »Žal nekateri naši meščani mislijo, da so storili že svojo dolžnost, ako žrtvujejo za vstopnice par kovačev, sami pa lepo zlezejo pod toplo odejo ali pa si namesto koncerta privoščijo kranjsko klobaso in pol litra cvička« (Slovenski narod 1935). Če postrežemo s hiperbolo, začinjeno s figurativnim jezikom: pod toplimi odejami se torej greje kulturno brezbrizna drhal, voljna kranjske klobase, na mrazu pa se trese in tarna kulturniška elita, ki pogreva eno in isto vižo – tokrat s trpečimi in biblično vzvišenimi besedami prvaka tega tar-najočega žanra Ivana Cankarja:

Vsi ti naši veliki in pravični pesniki, umetniki in znanstveniki, ki so s pošteno mislijo in močno voljo zidali dalje in višje na zgradbi naše kulture – vsi so plačali svoje početje s svojo srečo in s svojim življenjem. V narodu, ki so ga ljubili, so bili tujci, v najboljšem slučaju nepoznani, v navadnem slučaju zasmehovani in zaničevani. Ne z zlatimi, s krvavimi

(Ne)skakajoča kranjska klobasa v kulturni industriji – zelo smo se potrudili, da smo našli ta Adornov in Horkheimerjev brzkonen ironičen izraz za množično kulturo (Domovina in Kmeti list 1942)¹²

črkami je pisana knjiga slovenske kulture. (Cankar 1976: 169–70)¹³

Naredimo še kratek skok v preteklo prihodnost. Ta »kulturniška hiba«, »filistejski višek kulture«, »kulturni 'artikelj'« pa nima kaj bistveno boljšega kulturniškega slovesa tudi v povsem drugih, vsaj deklarativno egalitarnih socialističnih časih, ko bi lahko pričakovali tudi manj kulturniškega elitizma. V prilogi 'Celjski kulturniki govorijo' v zapisu z naslovom 'Večni refren – denar' tako beremo: »Kar precejšnja sredstva bi dobili, če bi dobili tisto, kar delovne organizacije dajejo za 'kulturne' prireditve in 'kulturne' ekskurzije širom po Jugoslaviji, ki se običajno začnejo z

12 Industrijsko proizvedena kultura je po Adornu in Horkheimerju (2002) standardizirana, podrejena dobičku, brez vsebine. Kulturna industrija torej zavaja med seboj izolirane posameznike sodobne družbe, saj jih banalne in slaboumne vsebine prepričujejo, da je svet, kakršnega poznamo, vse v redu. Tudi levičarski odnos do množične kulture je (lahko) vzvišen.

13 Treba pa je dodati, da je poleg motiva nerazumljenega izobraženca, samotarskega ustvarjalca, ki deluje za skupni blagor, a v množici ne najde zasluženega odziva (ki ga brzkonen najbolj izpilil Cankar), v slovenski literaturi prisotna tudi manj elitistična drža (glej Rupel 1986: 186–187).

bežnim ogledom kakšnega muzeja in se končajo z vinom in kranjsko klobaso« (Celjski tednik 1964).

Torej je kranjska klobasa »kultura« le v nevednicah ali – če smo »stvarnejši« – »Shakespeare ni kranjska klobasa«, kot smo podučeni v predstavitvi mladega pesnika in pisatelja Miroslava Slane z naslovom 'Beseda o umetnosti':

Premalo se zavedamo, da kultura in umetnost ne bi smeli biti kranjska klobasa ali celo Shakespeare, ki ga zadnje čase izdajajo v stripih. Shakespeare ni kranjska klobasa, tudi ga nikakor ne bi smeli pačiti in razvrednotiti v ničevem stripu, kajti Shakespeare pomeni duhovni horizont človeka, nenehno realiziranje duha, v katerem vsakdo zagleda svoj lastni jaz. (Tednik 1968)

Tako lahko le potarnamo z Raymondom Williamsom (1997: 8): »Kakšno je lahko življenje, se sprašujem, ki vodi v to nenavadno bahavost, to nenavadno odločitev, da nekaterim stvarjem rečemo kultura in jih nato z zidom v parku ločimo od navadnih ljudi in navadnega dela?«

A vrnimo se v preteklost oziroma v preteklo sedanost – skočimo čez ta zid v parku med »razvrednotnike«, ki jim kranjska klobasa pomeni »duhovni horizont« in »nenehno realiziranje duha« ter si dovolijo predrznost, da kranjsko klobaso enačijo s Prešernovimi poezijami.

»Predlog, da se cesta, in ne najslabša, nujno krsti na ime: 'stradon kranjske klobase in kislega zelja!'«

A zadeva je bolj zamotana, kot se zdi na prvi pogled. Kranjska klobasa ni pač katerakoli reč, ni le okusno polnilo želodca, predmet uživanja in užitarstva (s tem tudi poslovanja in še česa), stvar množične, popularne, torej nižje kulture, temveč je velecejenjena stvar v narodni vitrini. Prav tako kot umetniško-kulturna misija, torej visoka kultura. Kranjska klobasa ima, kot sem podrobneje serviral drugje (Mlekuž 2013; 2014a; 2014b; 2015), nadvse pomembno mesto v slovenskem narodnem imaginariju ali, rečeno z Benedictom Andersonom (1998), nosi avro usodne opredeljenosti s slovenskim narodom.

Seveda ima v tej narodni vitrini povsem drugo mesto kot Kultura, kot »umetniško-kulturna misija«. Je stvar predvsem banalnega nacionalizma, če si nekoliko frivolno sposodimo ta pojem Michaela Billiga (1995). Čeprav ima tudi svoje vidnejše, bolj svečane in praznične dogodke (recimo dandanes festival kranjske klobase v Sori ali njej v čast napisano knjigo), je za razliko od nacionalno motivirane visoke kulture bolj pomembno vsakodnevno, v veliki meri nezavedno nagovarjanje narodnih čustev – pitanje z nacionalizmom. Vsemogoča besedila kot tudi vse druge reprezentacije in manifestacije kranjske klobase nas dnevno, bržkone precej neopazno opominjajo, da smo pripadniki določenega naroda.

Na nekvalificiran način se zaletavajo zagrebški listi v Slovence v zvezi s sporom glede morskega volka, ki je bilo o njem že vse dogovorjeno z ribiči, da ga pripeljejo v Ljubljano. Golo naključje je pa nanoslo, da je dobil morskega volka Zagreb, ki ga navzlic vsem intervencijam in sklicevanju na dogovor z ribiči ni hotel izpustiti iz rok. Končno so privlekli za lase izgovor, da se morska pošast že razkraja in zagrebški mestni fizikat je prepovedal prevoz morskega volka v Ljubljano. In namesto, da bi zagrebški listi o tem molčali ali pa vsaj objektivno ugotovili, da postopanje tistih, ki so imeli v rokah odločitev, ni bilo povsem korektno, se zaletavajo v Slovence, češ, mar jim ni dosti atrakcij – kranjske klobase, cviček in Triglav – še našega morskega psa hočejo. (Slovenski narod 1934)

In to opominjanje na narod – seveda ne le v družbi s kranjsko klobaso – je tako neprekinjeno in gosto, da mu navadno ne posvečamo pozornosti. Kot pravi Billig (1995), v življenju naroda na dolgi rok ne štejejo toliko zastave, s katerimi priložnostno mahajo rodoljubi (takšna plapolajoča praznična zastava je recimo visoka kultura na državnih proslavah), ampak tiste zastave, ki ohlapno, toda neprestano visijo ob vsakodnevnih poteh in ljudi s tem večinoma »nezavedno« opominjajo, da so pripadniki določenega naroda. Takšna ohlapna, vsakodnevno prisotna, večinoma neopazna zastava je seveda tudi mastna kranjska klobasa:

Zveza proti preklinjanju. Pred 13 leti je bila taka liga v Italiji ustanovljena. Da je bila potrebna, vsak ve. Kajti Italijani so znani kot preklinjevalci najgršje vrste. V čast Mussoliniju je treba priznati, da je sklenil ta madež zbrisati s svojega naroda. In še marsikje bi bila potrebna, ne najnazadnje pri Slovencih, zlasti v povojni dobi. Kar so Italijani zavrgli, se je med našo mladino v domovini razpaslo. [...] Še svetovni sloves Marijinega naroda naj nam ti podivjanci vzamejo, pa nam bodo ostale samo še kranjske klobase, po katerih nas bo svet poznal. (Domoljub 1937)

S takšno banalno, globoko v narodnem loncu prekuhanu kranjsko klobaso se je pitalo tudi mlade – znanja željna bitja, kar je na primer v *Slovenčevem* podlistku za mlade 'Stričkov kotiček' vestno počel veliki ljubitelj, častilec, fan kranjskih klobas Kotičkov striček:

Kar se preljubih kranjskih klobas tiče, moram odkritosrčno priznati, da bi se mi zdelo od sile imenitno, če bi hodil s takim krasnim »vencem« pod vratom križemkražem po beli Ljubljani. Holaj, bi me Ljubljanci spoštljivo gledali po strani in ne rečem dvakrat, da ne bi padel tudi kakšen navdušeni »živijo!« klic za meno. Kajti čislajo in obožujejo vrli Ljubljanci klobase še dokaj bolj kakor Zalaznikove torte in imajo pred mesarji, ki so umetniki v izdelavi pristnih kranjskih klobas, še celo večji respekt

kakor pred najimenitnejšimi gospodi s cilindri na učeni glavi. Torej kar pripravi tisti klobasni venec za okoli vratu! Če jaz ne bom prišel ponj, bodo prišli Požgančev oča, ki tudi nadvse iskreno in od srca ljubijo kranjske klobase, in pravijo, da smo že zaradi tega lahko ponosni, da smo Slovenci, ker je slavo-spev kranjskim klobasam prodril celo že do samega ljudoirskega poglavarja Rompompomtidrdlalijahop-sarideldidelčindarašabuminbotna v daljnji Afriki. In če Požgančev oča, ki so od sile moder ino izkušen mož, kaj takega trdijo, bo že res, ali ne? Zato: živijo Požgančev oča ino kranjske klobase, živijo!

Te lepo pozdravlja

Kotičkov striček. (Slovenec 1930)

A poleg ogromnega kupa besedil, ki neproblematizirano servirajo kranjsko klobaso na to mizo narodnega ponosa in zanosa ter nereflektirano nagovarjajo nacionalna čustva, najdemo tudi taka, ki to počnejo z večjo ali manjšo mero refleksije.

Fran Milčinski, »verjetno največji slovenski pop ustvarjalec prve polovice 20. stoletja«, »ki ni bil dobro zapisan pri visoki umetniški kritiki«, a je bil med drugim tudi sam zelo kritičen do vzvišene kulture (Tomc 2002: 143, 146),¹⁴ avtor nepozabnih *Butalcev* in *Ptičkov brez gnezda* ter številnih del, ki jih je lažje pozabiti – med njimi časopisnih podlistkov – je kranjsko klobaso postavil v kanon narodne kulture, dvignil jo je ob bok »našim« pesnikom in slikarjem:

Pri uličnih imenih da ne smemo pozabiti industrije in obrti. To bi bil smrtni greh! Kje je najdlje neslo našo slavo? sem dejal. Mar naši pesniki? Mar naši slikarji? Ne, nego kranjska klobasa in kranjsko zelje! Pozna jo Dunaj, pozna jo celo Berlin in jo čišla z nehlinjenim užitkom. In ko že ima tako preprost sadež, kakor je hren, svojo Hrenovo ulico, tem ume-stnejši je moj predlog, da se cesta, in ne najslabša, nujno krsti na ime: »stradon kranjske klobase in kislega zelja«! (Slovenski narod 1923)

Pisanje o kranjski klobasi in njenem odnosu do »umetniško-kulturne misije« pogosto priključuje vsemogoče zabavne naracije – stopi v polje komičnega in satiričnega. »Nižje« v jeziku, kot pravi Svetlana Slapšak (2013: 155), vedno izziva smeh, ki je v jedru vsakega upora, četudi le karnevalskega. In prav elemente, ki jih je Mihail Bahtin (2008) razkril v sicer težko primerljivem srednjeveško-renesančnem karnevalu, bi lahko našli v nekaterih besedilih, ki se ne podrejajo elitistični estetiki lepega in vzvišenega in ki hote ali nehotе podirajo in parodirajo meje med visoko in nizko kulturo.¹⁵ Tu mislim predvsem na ambivalentnost in inver-

zijo, na strategijo postavljanja delitev, hierarhij, stvari na glavo. V karnevalu – kot verjetno tudi v besedilu 'Za vse je svet dovolj bogat ...', v celoti navedenem v »listu za razvedrilo in zabavo« *Cik-Cak*, – namreč nič ni tako, kot se zdi:

V Švici občudujejo tuji gostje lepoto gorskih pokra-jin, v Italiji umetnine, k nam pa prihajajo občudovat – kranjske klobase, gnjati, piške, presno maslo, pristne mlečne kifeljice in vabljuje žemlje.

Gorska lepota ljudi rada pahne v smrt, umetnost jih zaziblje v sanje, maslo, klobase in gnjati pa lačne z žemljami in kifeljci dvigajo v nebesa.

Zato tujci soglasno trdijo, da se živi v Jugoslaviji kakor v raju. (Cik-cak 1938)

A poleg opisane karnevalske strategije, ki postavlja na glavo obstoječe delitve in hierarhije (in jo lahko beremo kot obliko osvobajanja od hierarhij),¹⁶ v tovrstnih komičnih in satiričnih besedilih v družbi kranjske klobase najdemo tudi druge vidike karnevala, kot ga opredeli Bahtin, ki jih seveda ne gre jemati brez zadržkov in pomislov. (Nedvomno je nenavadno in problematično povezovanje teorije srednjeveško-renesančnega karnevala z nečim modernim, kar nima očitne zveze s to prakso.)¹⁷ V številnih časopisnih besedilih, ki omenjajo kranjske klobase in visoko kulturo, je prisotno povzdigovanje materialno-telesnega načela, seveda v pretirani, hiperbolizirani in parodični obliki.¹⁸ Umetnost zaziblje ljudi v sanje, kranjske klobase pa te dvignejo v nebesa – nas razsvetljuje zadnje besedilo! Vsem »od umetnosti zazibanim v sanje« pa servirajmo še naslednje – kranjska klobasa ni samo »gurmanska strast«, je tudi »poezija« sicer nekoliko drugačnega predmeta, kot lahko

je bila uporabljena pri analizi različnih kulturnih in družbenih pojavov ter je po mnenju številnih avtorjev ena od najbolj prodornih v teoriji kulture (glej npr. Humphrey 2000: 164). Karnevali so se dogajali na javnih prostorih v zamejenem časovnem obdobju, v katerem se je živelo izključno karnevalsko življenje s posebnimi pravili in zakoni. V njih so sodelovali vsi; niso poznali žarometov, saj ni bilo razlik med nastopajočimi in gledalci; ljudstvo je dobilo oblast, zavrglo obstoječa pravila in prevzelo nova, karnevalska. Karnevalsko življenje so odlikovali smeh, ambivalentnost, inverzija vlog, povzdigovanje materialno-telesnega načela. A s karnevalom Bahtin ne razume le oblike karnevala v ozkem smislu, temveč tudi bogato in raznoliko praznično življenje srednjega veka in renesanse ter pogled na svet, ki nasprotuje uradnim pravilom in normam ter slavi univerzalno svobodo.

16 Ambivalentnost in inverzija pa se v karnevalu ne dotikata le zamenjave vlog, temveč tudi vključenih predmetov. Predmeti se, prav tako kot vse drugo, uporabljajo v povsem drugih, obrnjenih vlogah, recimo kuhinjski pribor kot glasbeni inštrument.

17 Tako Bahtin kot številni kritiki so opozorili, da je srednjeveški in renesančni karneval zelo problematično projicirati na sodobne »karnevalske« in druge fenomene. A vendarle lahko to teorijo uporabimo tudi za prespraševanje in dekonstrukcijo hierarhij, norm in pravil oziroma za analizo različnih praks in strategij, ki to počnejo.

18 Mimogrede, beseda karneval najverjetneje izhaja iz latinske besede *carnem levare* ali *carnelevarium*, »pustiti meso«.

14 Npr. Janko Kos (2000: 263) v *Pregledu slovenskega slovstva* zapiše, da je »literarna cena humoresk, grotesk in satir [Frana Milčinskega] razmeroma majhna.« Več o odnosu literarne kritike do Milčinskega glej Tomc (2002) in Schmidt (2000).

15 Mihail Bahtin (2008) je z analizo karnevala ter smehovne kulture srednjega veka in renesanse oblikoval vplivno teorijo karnevala, ki

preberemo v nekakšni odi ali slavospevu »gospodu Paceku«, in sicer v podlistku z naslovom 'Po postu v postu':

Med vzhodom in zapadom, severom in jugom, tako Jugoslavije kakor ostalega sveta, prihaja svinjetina med ljudi. Najsibo kot gnjat, obrajtani kremenatli, krvavice, jetrnice, kotleti, »šintelpratli«. Prekajena rebrca, pa razna vrsta pečenk – pajcek je povsod in vselej dobrodošel krotilec lakote tistih, ki imajo zanj priznanja pod palcem. Po odojku in čevapčičih je zaslovel naš orient, v znamenju kranjske klobase in neizogibnega cvička zatone vse, kar svet premore žlahtnega. Naši zapadni sosedi imajo makarone. Čehi svoje knedličke. Rusi svoj boršč, Madžari paprikaš – toda kaj zmore svetovna gurmanska strast v primeri s svinjetino, pobasano v čreva kranjske klobase! V poeziji svinjskih dobrot se vtaplja vsa modrost in bog nas varuj, če bi gospodinje utegnile prevarati trebušaste grdonje, da bi namesto pujskov legle jajca! ... (Jutro 1938)

Opisovanje hrane, užitkov (in spolnosti) hitro poseže v parodijo. Kot piše Slapšakova (2013: 45), tok parodiranja z znižanjem družbenega konteksta in z visokim opisom banalnih zadev spremljamo že od stare komedije. S smehom, kot pravi Bahtin (2008), se ljudje borijo proti vladajočim resnicam in hierarhijam in tako presprašujejo obstoječa pravila in norme. Seveda se lahko vprašamo, za kakšno borbo oziroma upor gre v primeru tovrstnega parodičnega opevanja in slavljenja kranjskih klobas.¹⁹

Za konec iz ropotarnice kranjskoklobasarske zgodovine oživimo še gospoda, ki je povzdignil kranjske klobase vse do višav Prešernovih poezij oziroma je dokazoval, »da so Prešernove poezije s pravilnega vidika, ki namreč vrednoti reči po njih resničnosti, oblikovni in vsebinski dovršenosti, po koristnosti in ugodju, ki ga povzročajo v normalnem Človeku [...] enakovredne kranjski klobasi« (Jutro 1927b):

Gospod Zaletel ni poznal globokih, vseobjemajočih strasti; žena, otroci in premoženje, vse to mu je bilo v primeri s strokovnjaštvom drugovrstna reč, ki se je nekako prilegala njegovemu življenjskemu vzoru, ni pa bila neobhodno potrebna. Čisto v bližini njegovega strokovnjaškega ponosa pa je klila in rastla neznatna zel, na videz nedolžna strast, ki je gospod Zaletel izprva sploh ni opazil. Bila je to strastna ljubezen do kranjskih klobas. Nikjer ni zapisano, da ne bi smel strokovnjak jesti kranjskih klobas. Ne smeš n. pr. prekršiti pravil, ki ti jih nalaga stroka, ne smeš

verovati raznim fantantom in prismojenim umetnikom, ne smeš se vdajati skušnjavam svojih čutov in pa otročji razposajenosti fantazije, toda kranjske klobase lahko uživaš brez škode za svoj strokovnjaški sloves. Tako je govoril gospodu Zaletelu notranji glas in se mu je zdel čez nekaj časa čisto razumen in verjeten. Gospod Zaletel ni niti občutil, kdaj se ga je lotila huda strast do kranjskih klobas. Na mah je bila njegova ljubezen do te jedi tako mogočna, da je jela uporno renčati zoper razum, kakor pes, ki se je preobjedel svobode in mu veriga več ne prija. – Kako da bi bila kranjska klobasa manj vredna od denimo, učenih teorij in zlasti umetniških del – se je prepirala strast s pametjo. Bilo je v njenem glasu trohica razumnosti, ker je glede na strokovnjaštvo gospoda Zaletela naglasila besedo zlasti. – Mar ni kranjska klobasa sad čiste, nezasanjane rodilo ne resničnosti? Ali ni produkt stremljenja po kolikor moči dovršenih lastnostih? Ali nima svoje individualnosti, kajpak, v okvirju mere in meje? Ni-li v nji bolj ko drugje izražena skladnost med obliko in vsebino in tista mojstrska omejenost, ki o nji tvoj razum navaja Goetheja: »In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister?« Če je v kakem delu izraženo do popolnosti to načelo in ako združuje resničnost z ugodjem, ni-li to znak tiste popolnosti, ki je lastna znanstvenim teorijam in klasični poeziji? ... (Jutro 1927b)

Podlistek z naslovom 'Strokovnjak Zaletel in kranjske klobase', pod katerega se je s psevdonimom »ibis« podpisal esejist, časnika, publicist, prevajalec in lektor Božidar Borko (1896–1980; v periodiki je pisal poročila, eseje, ocene in reportaže iz širokega kulturniškega sveta, zlasti iz češkega in francoskega kroga),²⁰ bi najlažje popredalčkali kot grotesko. Besedilo z literarnimi ambicijami, v katerem uveljavljene življenjske norme in delitve prepustijo mesto svobodno igrivi razposajenosti, bi lahko razumeli kot poskus osvobajanja od zavezujočih šablon uradnega kulturnega pogleda in ga s tem približali Bahtinovi groteski, ki slavi občutek spojenosti z izvorno in nikoli dovršeno celovitostjo sveta. Ne pozabimo tudi na poudarjanje telesnosti, še eni ključni prvini Bahtinovega grotesknega realizma,²¹ ki bi jo lahko v primeru strokovnjaka Zaletela in kranjskih klobas razumeli kot upor proti idealističnim in neživljenjskim umetniškim konceptom.

²⁰ Za dnevnik *Jutro* je pisal v letih 1926–1932.

²¹ Ključno organizacijsko načelo grotesknega sveta je »načelo smeha«, ki prinaša osvobajanje od zavezujočih kulturnih norm in delitev. Groteskni smeh kot organizacijsko načelo karnevalskega sveta pa ni smeh v običajnem pomenu, ki izraža posmehljiv odnos do nekoga ali nečesa. Je veliko več od sodobnega satiričnega smeha, v katerem se smejaletc distancira od objekta, ki ga smeši, in ga tako izolira. Groteskni smeh je sposoben zaobjeti vse, vključno s smejočim, in je tako afirmativen, saj pritrjuje življenju kot večno nastajajoči, nikoli dovršeni celovitosti.

¹⁹ O tem, kdaj, v kakšnih primerih lahko govorimo o upor (ki se je prelevil v enega izmed najbolj elastičnih konceptov in je bil deležen številnih kritik tako na račun fetišizacije kot na račun romantizacije), seveda obstajajo različni pogledi (Ortner 2006; Hollander in Einwohner 2004: 544). A vendarle kljub različnim definicijam obstaja konsenz, da upor vedno sloni na (a) akciji oziroma aktivnem vedenju (ki je lahko verbalno, kognitivno in telesno) in (b) na nasprotovanju, opoziciji in kljubovalnih elementih (Hollander in Einwohner 2004: 537–538).

Tako je govorila v notranjosti gospoda Zaletela kranjska klobasa. Izpočetka je pamet malce ugovarjala, češ, da so take primerjave nekam drzne, vendar pa se je strast počasi tako razbohotila, da se je moral razum ukloniti. In zdaj se je začel v možganih gospoda Zaletela čudovit proces: po dušeslovnem zakonu transpozicije je dobila kranjska klobasa čisto duševne podobe (to se pravi »duševne«, zakaj misli so po svoji substanci to, kar je n. pr. vonj ali okus pri kranjski klobasi, namreč emanacijo možganske snovi). Strokovnjaštvo gospoda Zaletela je poprijelo neki nov značaj, ki bi ga bili ljudje takoj občutili kot duševni izraz kranjske klobase, če bi jim bili dani toli [tako] nežni čuti. Teorije so se mu debelile in prijetno napenjale; stil mu je postal domač, kranjski, vse je pričevalo o čudoviti omejenosti obzorja. Mladi Zaletel, ki se je rodil prav tiste čase kot četrti dokaz selekcije Zaletelovega rodu, je bil takoj po porodu na moč podoben kranjski klobasi – kajpak, v smislu duševne transpozicije. Tako je strokovnjak Zaletel počasi izgubil prvotno merilo svojih dejanj, zakaj mero mu je dajala duševna kranjska klobasa.

Njegovi okolici je postala ta skrivnostna izpremema očitna stoprav tedaj, ko je gospod Zaletel dokazoval v neki večji dražbi, ki je šela v svoje vrste same resne, strokovno podkovane može, da so Prešernove poezije s pravilnega vidika, ki namreč vrednoti reči po njih resničnosti, oblikovni in vsebinski dovršenosti, po koristnosti in ugodju, ki ga povzročajo v normalnem Človeku (gospod Zaletel je izrecno poudaril besedo: normalnem) – da so torej Prešernove poezije enakovredne kranjski klobasi. Le-ta se mu zdi tako ljudski in hkrati toli [tako] značilen za po vseh zakonih logike in klasične estetike dovršeni izdelek, da jemlje nase vso odgovornost za to primerjavo.

V krogu strokovnjakov, starih in izkušenih mož, ki so imeli z majhnimi izjemami pravilne lobanje in korektno podrezane brade, se je mnogo in živahno premotrivala teorija gospoda Zaletela. Zadeva je prišla v javnost in je izzvala – zopet, kajpak, po zakonu transpozicije – obsežne in kričeče polemike. Trčili so stari in mladi; zaostri la so se vsa že obstoječa literarna nasprotja pa nastala so nova, ki so imela že dokaj zaznaten okus po kranjskih klobasah. Govorilo se je o utilitarizmu in l'art pour l'art-izmu; številni »izmi« so srečno izrinili izvirna umetniška dela in pravi okus je nadomestila emanacija z duševnostjo nadete kranjske klobase.

Gospod Zaletel je ostal skromno v ozadju, zadovoljujoč se z mladimi Zaleteli, ki rastejo natanko po njegovih pravilih, po načelu suhe stvarnosti in strokovnjaške resnicoljubnosti, kot povsem normalen zarod, ki bo nekoč nadaljeval izročila »dobe kranjske klobase«. Kajpak, ta doba se ne bo nikdar imenovala po

tem prostaškem nazivu, zakaj vsi strokovnjaki niso tako iskreni kakor gospod Zaletel. Dobila bo kako drugo etiketo, da gospod Zaletel ne bo nikjer označen kot klobasar literarne sorte, kajti njegovo življenjsko delo ima obeležje čiste znanosti. Le pozni anekdotarji utegnejo pripovedovati o strokovnjaku, ki se je bil preobjel kranjskih klobas pa je mislil, da je ves svet kranjska klobasa. (Jutro 1927b)

V podlistku z naslovom 'Strokovnjak Zaletel in kranjske klobase' se še veliko bolj kot v predhodnih besedilih motivirano mešata dva semantično nasprotujoča si registra – banalni in umetniško-kulturni, nižji in višji, kranjske klobase in poezija. Z zadnjima dvema pa stopamo v zaključno poglavje.

»Za pol kranjske klobase prodam vse njegove poezije s talentom vred«

Kaj lahko sploh rečemo o teh časopisnih madežih kranjske klobase v časih *Kulturnega problema slovenstva*? Da je bila kulturni problem slovenstva? No, to bi bilo najbrž le pretiravanje. Predvsem je imela simbolni, označevalni potencial, bila je močno označena reč, ki je lahko navdihnila zelo različne (upo)rabe, bila je prikladna, pogosto pri roki za različne priložnosti in potrebe, med drugim, kot smo lahko okusili, tudi za mnogotere s kulturo obremenjujoče se zadeve. Toda tudi s temi kulturno obremenjenimi vlogami kranjske klobase ne gre pretiravati. Odnos do kranjske klobase v časopisju v obravnavanem obdobju nikakor niso krojila peresa zagovornikov in častilcev elitistične oziroma visoke kulture in tudi ne tistih, ki so temu kulturnemu elitizmu tako ali drugače nasprotovali (besedil, ki omenjajo kranjske klobase in visoko kulturo, je v veliki množici besedil, v katerih se pojavi kranjska klobasa, le neznatna manjšina) – temveč peresa raznolikih piscev v vseh mogočih časopisnih besedilih, ki se s »kulturnim problemom slovenstva«, vsaj v svojih besedilih, niso obremenjevali in so do kranjske klobase gojili naklonjenost (glej Mlekuž 2014b, 2015).²²

Kranjska klobasa je semantično opredeljena tudi kot nekaj preprostega, nizkega, banalnega – a takšna je manjšina pomenov, vpisanih v obravnavanem obdobju. »Za pol kranjske klobase prodam vse njegove poezije s talentom vred« je torej eno od mnogih besedil v prijateljski družbi s kranjsko klobaso, ki povsem preglasijo tiste, ki tako ali drugače problematizirajo njeno banalno naravo, in povsem utišajo tiste, ki kranjsko klobaso označijo za »našo značilno slovensko hibo«. Če zadevo zastavimo še provokativno – ena izmed velikih laži slovenskemu narodu je (bila), da so Prešerni, Cankarji in drugi »naši veliki in pravični pesniki,

²² Ostaja neodgovorjeno vprašanje, kako so bralci sploh brali te natisnjene, v črke stisnjene kranjske klobase. Iz časopisnih besedil ne moremo izvedeti, kaj se je dogajalo v glavah ljudi – celo če so to najzvestejši in najbolj poslušni bralci.

umetniki in znanstveniki« kultura Slovencev. (To je, sicer z nekoliko drugačnim tonom, kot smo prebrali v tem članku, zapisal tudi Ivan Cankar.) Kultura večine Slovencev je bila – vsaj kot nam priča časopisje, z besedami Ivana Prijatelja »instrument, ki je pri kulturnem in civilizacijskem preporodu slovenskega ljudstva v narod [...] igral glavno vlogo« (po Marušič 1988: 223) – kranjska klobasa!

A kaj so pravzaprav uživali Slovenke in Slovenci, ko so uživali časopisno kranjsko klobaso, madeže kranjske klobase v slovenskem časopisju? Uživali so predvsem to, kar je ta označevala. In kaj je ta klobasa v obravnavanem obdobju označevala? Nedvomno je označevala slovenstvo in s slovenstvom popackane stvari. A vendarle, to ni slovenstvo, ki ga povzdiguje *Kulturni problem slovenstva*. Kranjska klobasa je (bila) tudi ali predvsem polnilo želodca, stvar neposrednega telesnega uživanja in užitarstva – dejavnosti, ki so na drugi strani zidu visoke kulture, ki so vzvišenim, elitističnim kulturnim okusom in programom neokusne, če ne povsem neprebavljive. Kranjska klobasa je torej predvsem reč banalnega nacionalizma – tako v izvornem pomenu tega Billigovega (1995) pojma, torej v pomenu vsakodnevnega, v veliki meri neopaznega in nezavednega opominjanja na narodnost, kot tudi v pomenu tega stilno zaznamovanega pridevnika, torej nacionalizma, ki za razliko od vzvišene visoke kulture vključuje tudi plehke, neokusne, kulturno manj omikane reči in dejavnosti (npr. hranjenje). Če se za hip vrnemo k poskusu z epruveto z začetka besedila – mešanje visoke in nizke kulture, umetniško-kulturne misije in kranjskih klobas je mogoče in dobro sprejeto predvsem v polju komičnega in satiričnega; v časopisnih besedilih, ki povečujejo visoko, elitistično kulturo, pa izzove vihanje nosov, zgražanje, prezir.²³ Kranjska klobasa ima torej več identifikacijskih točk, katerih posledica je sinkretičnost in s tem spreminjanje, napredovanje, premeščanje. Ni torej ene, pravilne interpretacije, enotnega pomena kranjske klobase, ampak gre vsaj do neke mere za priročno označevanje, ki se uklanja vsakokratnim potrebam in željam. Kranjska klobasa torej tudi v svojih semantično bržkone najbolj konservativnih časih (glej Mlekuž 2014b) ni bila zastaran identifikacijski element, temveč živa, neprestana komunikacija. Če zastavimo nekoliko širše, meja med kranjsko klobaso in visoko kulturo nikakor ni samoumevna, ni nepremičen zid, ni nekakšno durkheimovsko družbeno dejstvo, temveč se ne prestando oblikuje, premika in vzpostavlja, je interaktivni proces. In sezimo še dlje: narodna kultura je, rečeno z Ernestom Renanom (1913: 123), »plebiscit vseh dni« oziroma vsakodnevni plebiscit. Konflikti, vrzeli, razpoke v njeni konstrukciji so prav tako kot Geertzov (1973) petelinji boj globoki spopad ali globoka igra (*deep play*), v kateri lahko uzremo bistvo narodne in narodove eksistence.

Literatura

- ADAMIČ, Louis: *Vrnitev v rodni kraj*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1962.
- ADORNO, Theodor W. in Max Horkheimer: *Dialektika razsvetljenstva: Filozofski fragmenti*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2002.
- ANDERSON, Benedict: *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1998.
- ASHLEY, Bob idr.: *Food and cultural studies*. London in New York: Routledge, 2004.
- BAHTIN, Mihail Mihajlovič: *Ustvarjanje François Rabelaisa in ljudska kultura srednjega veka in renesanse*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2008.
- BARTHES, Roland: *Retorika Starih / Elementi semiologije*. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1990.
- BIBIČ, Bratko: *Harmonika za butalce*. Ljubljana: Študentska založba, 2014.
- BILLIG, Michael: *Banal nationalism*. London: Sage, 1995.
- BURKE, Peter: *Popular culture in early modern Europe*. New York: Harper and Row, 1978.
- CANKAR, Ivan: *Zbrano delo, XXV*. Ljubljana: DZS, 1976.
- CVIRN, Janez: Meščanstvo na Slovenskem in proces nacionalne diferenciacije. V: Aleš Gabrič (ur.), *Zbornik 27. Zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Ljubljana, 29. september–1. oktober 1994*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994, 67–73.
- GEERTZ, Clifford: *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books, 1973.
- HOLLANDER, A. Jocelyn in Rachel L. Einwohner: Conceptualizing resistance. *Sociological Forum* 19 (4), 2004, 533–554.
- HUMPHREY, Chris: Bakhtin and the study of popular culture: Re-thinking carnival as a historical and analytical concept. V: Craig Brandist in Galin Tihanov (ur.), *Materializing Bakhtin: The Bakhtin circle and social theory*. New York: Palgrave, 2000, 164–72.
- JEZERNIK, Božidar: *Nacionalizacija preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013.
- KOS, Janko: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS, 2000.
- KOSI, Jernej: *Kako je nastal slovenski narod: Začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Sophia, 2013.
- LATOUR, Bruno: *We have never been modern*. New York: Harvester Wheatsheaf, 1993.
- LÖFGREN, Orvar: The nationalization of culture. *Ethnologia Europaea* 19 (1), 1989, 5–23.
- LÖFGREN, Orvar: The nationalization of culture: Constructing Swedishness. *Studia Ethnologica* 3, 1991, 101–116.
- MARUŠIČ, Branko: Slovenski periodični tisk na Goriškem. *Jadranski koledar* 1987, 1988, 223–232.
- MILLER, Daniel: *Material culture and mass consumption*. Oxford in New York: Blackwell, 1987.

23 Podobno poanto ponudi Bratko Bibič (2014) s harmoniko – »bognejdaj«, da bi se znašla v plemenitih vodah jazza in rocka.

MLEKUŽ, Jernej: »Ostrupljanje s klobaso«: Nekaj ugrizov v klobčič kranjske klobase in narodnega ponosa, zvit v slovenskem časopisu od pomladi narodov do konca prve svetovne vojne. *Zgodovina za vse* 20, 2013, 30–41.

MLEKUŽ, Jernej: »Prelom s staro miselnostjo, da je gost zadovoljen, če dobi kranjsko klobaso in liter vina«: Semantična kontinuiteta in diskontinuiteta kranjske klobase v socialistični Jugoslaviji. *Etnolog* 24, 2014a, 155–176.

MLEKUŽ, Jernej: »Vrhunac naše narodne umjetnosti na polju gastronomije«: Semantički konzervativizam i kulinarski nacionalizam kranjske kobasice u prvoj Jugoslaviji. *Narodna umjetnost* 51, 2014b, 27–46.

MLEKUŽ, Jernej: Zamišljena kranjska klobasa. V: Jernej Mlekuž (ur.), *Venček domačih: Predmeti, Slovincem sveti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015, 25–86.

MONTANARI, Massimo: *Lakota in izobilje: Zgodovina prehranjevanja v Evropi*. Ljubljana: Založba *cf, 1998.

NIEDERMÜLLER, Peter: National culture: Symbols and reality (The Hungarian case). *Ethnologia Europaea* 19, 1989, 47–56.

ORTNER, Sherry B.: *Anthropology and social theory: Culture, power, and the acting subject*. Durham in London: Duke University Press, 2006.

RENAN, Ernest: Kaj je narod?. *Napredna misel* 3, 1913, 110–124.

RIGOTTI, Francesca: *Filozofija v kuhinji*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2005.

RUPEL, Dimitrij: *Sociologija kulture in umetnosti: Izbrana poglavja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1986.

SCHMIDT, Goran: Spremnja beseda. V: Fran Milčinski, *Smešne historije: Izbrana kratka proza Frana Milčinskega*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, 263–309.

SLAPŠAK, Svetlana: *Zelje in spolnost: Iz zgodovinske antropologije hrane*. Ljubljana: Študentska založba, 2013.

SLAPŠAK, Svetlana: *Kuhinja z razgledom: Eseji iz antropologije hrane*. Novo mesto: Goga, 2016.

TOMC, Gregor: Moderna kultura. V: Aleš Debeljak idr. (ur.), *Cooltura: Uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Študentska založba, 2002, 121–156.

VELIKONJA, Mitja: »Dom in svet«: Kultura in študije naroda. V: Aleš Debeljak idr. (ur.), *Cooltura: Uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Študentska založba, 2002, 283–297.

VIDMAR, Josip: *Kulturni problem slovenstva*. Ljubljana: Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1932.

VOGRINC, Jože: Čemu »nacionalna identiteta« in »nacionalni interes« v kulturni politiki?. V: Neda Pagon in Mitja Čepič (ur.), *Nacionalna identiteta in kultura*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2003, 37–51.

VODOPIVEC, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojen države: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

WILLIAMS, Raymond: *Navadna kultura: Izbrani spisi*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij in Studia Humanitatis, 1997.

Viri

Celjski tednik, 1964: Celjski kulturniki govorijo. Večni refren – denar ... *Celjski tednik* 17 (9), 6. 3.: [5].

Cik-cak, 1938: Za vse je svet dovolj bogat ... *Cik-cak* 1 (1), 1. 5.: [3].

Domoljub, 1937: Razno ... *Domoljub* 50 (12), 24. 3.: [4].

Domovina in Kmetski list, 1942: Šale. Kranjska klobasa ... *Domovina in Kmetski list* 29 (11) 12. 3.: [12].

Enakopravnost, 1921: Iz Jugoslavije ... *Enakopravnost* 4 (39), 16. 2.

Glasilo K.S.K. jednote, 1938: Ali bi radi 5 funtov težko kranjsko klobaso ... *Glasilo K.S.K. jednote* 24 (6), 9. 2.: [7].

Jutro, 1927a: Domače vesti. Iz Ljubljane ... *Jutro* 8 (188), 11. 8.: [4].

Jutro, 1927b: Strokovnjak Zaletel in kranjske klobase ... *Jutro* 8 (227), 25. 9.: [7–8].

Jutro, 1934: Naši kraji in ljudje. Slovenski večer v Pragi ... *Jutro* 15 (58), 11. 3.: [4].

Jutro, 1938: Po postu v postu ... *Jutro* 19 (54), 5. 3.: [4].

Kurent, 1919: Poglavje o umetnosti. *Kurent* 2 (5), 15. 3.: [50–52].

Slovenec, 1930: Stričkov kotiček ... *Slovenec* 58 (269), 23. 11.: [13].

Slovenec, 1937: Mariborsko gledališče Pavel Roserberger: Rdeči nageljni ... *Slovenec* 65 (78a), 7. 4.: [3].

Slovenski narod, 1923: Zastran novih uličnih imen ... *Slovenski narod* 56 (154), 28. 7.: [2].

Slovenski narod, 1931: Grda in lepa je bila ... O nedeljskem vremenu in nedeljskih zanimivostih ... *Slovenski narod* 64 (149), 6. 7.: [5].

Slovenski narod, 1934: Dnevne vesti ... *Slovenski narod* 67 (204), 10. 9.: [2].

Slovenski narod, 1935: Koncert v proslavo materinskega dne ... *Slovenski narod* 68 (105), 9. 5.: [2].

Tednik, 1968: Beseda o umetnosti. Predstavljamo mladega pesnika in pisatelja Miroslava Slano ... *Tednik* 21 (32), 16. 8.: [6].

“I would sell all of his poetry, including his talent, for one half of the Carniolan sausage”: Cultural issues of the Carniolan sausage

In the period between the two world wars, as well as prior to it and afterwards, the Carniolan sausage had a heavily symbolic, marked-up potential. It could be presented and exploited in various ways, and was handy and convenient for different occasions and needs – for the manifold matters burdened with culture, for example. But let us not overemphasize these culturally-laden roles of the sausage. Attitudes toward the Carniolan sausage detected in newspapers were by no means dictated neither by the pens of those defending and worshipping the elitist, high culture nor by those who opposed, in one way or another, such cultural elitism (in the great multitude of texts that mention this sausage only a handful touch upon the Carniolan sausage and high culture). These attitudes were definitely moulded by a variety of (mostly anonymous) authors of eclectic texts who were rather benevolently inclined toward the sausage and did not burden themselves with various “cultural” problems of Sloveneness, at least not in their texts.

It is true that in the newspapers of that period the Carniolan sausage was sometimes semantically defined as something plain, common, and banal, and there were writers who problematized its trivial nature in one way or another, or labelled it “our typical Slovene defect,” yet such references were completely overridden by those that endorsed the sausage.

But what exactly did this sausage denote in that period? Undoubtedly it denoted, as in the previous period, Sloveneness and things that were smeared with it. However, this is not the Sloveneness championed by promoters of the elitist national culture. No, the Carniolan sausage is also, or chiefly, filler for the stomach. It is directly connected with physical enjoyment and pleasure, an activity on the other side of the wall of high culture, which seems in bad taste, if not totally indigestible, to the superior, elitist cultural palate. The Carniolan sausage is therefore primarily an element of *banal* nationalism – both in the original sense of the concept created by Michael Billig (1995), thus denoting a daily, largely imperceptible and unconscious reminder of nationality, as well as in the sense of this stylistically marked adjective, thus the nationalism which includes, in contrast to the exalted high culture, also those aspects that denote bland, coarse, uncultured things and activities (such as eating). While the mixing of high culture and the Carniolan sausage is conceivable and well-accepted mainly in the field of comicality and satire it provokes nothing but disdainful looks, disgust, and scorn among the elitist stronghold of high culture. As we see, there is no single interpretation or a unified meaning of the Carniolan sausage. To some extent it comes to convenient labelling that corresponds to respective needs and wishes. To put it into a wider context: the boundary between the Carniolan sausage and high culture definitely cannot be taken for granted, is not a fixed wall nor is it a Durkheimian social fact. It is constantly evolving, moving, and reinstating; it is an interactive process.

